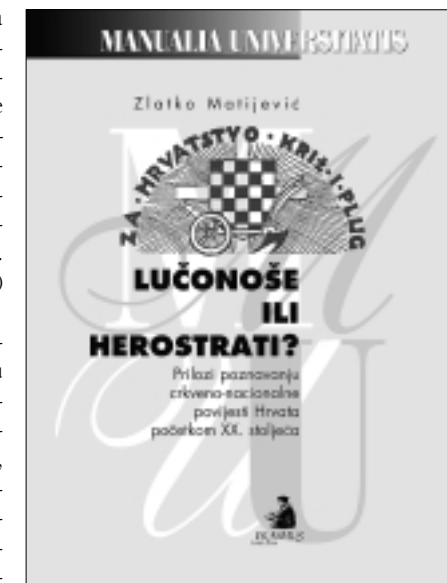

Zlatko MATIJEVIĆ, *Lučonoše ili herostrati? Prilozi poznavanju crkveno-nacionalne povijesti Hrvata početkom XX. stoljeća*, Erasmus Naklada, Zagreb, 2006., 485 str.

Knjiga dr. Zlatka Matijevića sadrži rasprave o političko-stranačkim aspektima djelovanja Hrvatskoga katoličkog pokreta u razdoblju koje obuhvaća godine uoči sloma Austro-Ugarske Monarhije i prvo desetljeće Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Riječ je uglavnom o tematski povezanim radovima objavljenim u znanstvenim časopisima, zbornicima i ostalim publikacijama. Matijević težišno prati političko djelovanje organiziranih hrvatskih katolika koji svoja političko-nacionalna shvaćanja u prvoj jugoslavenskoj državi poslije 1918. razvijaju na idejnim polazištima oblikovanim još u socijalno-političkom ambijentu Austro-Ugarske Monarhije. Organizirani hrvatski katolici već tada prihvaćaju koncept, koji autor naziva i *katoličko jugoslavenstvo*, o organskoj povezanosti stanovitih crkveno-vjerskih ideala (ćirilo-metodska ideja o uniji između Katoličke crkve i srpskog pravoslavlja) i jugoslavenske nacionalne i državne misli. Taj koncept predstavlja i političko-nacionalni okvir djelovanja Hrvatskog katoličkog pokreta (HKP) u Kraljevini SHS od 1918. pa sve do ukinuća parlamentarizma 1929. godine. Knjiga je podijeljena u tri poglavlja: 1. Neodoljivi zov Istoka. Hrvatski katolički pokret u suton Austro-Ugarske Monarhije (1912.-1918.) [s. 13-54], 2. SHS — Znak na nebu. Hrvatski katolički pokret u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918.-1929.) [s. 101-219] i 3. Umjesto zaključka: prilog poznavanju providencijalne politike. Hrvatski katolički pokret i politika (1903.-1929.) [s. 243-260].

U prvom poglavlju autor prati različite aspekte razvitka i djelovanja ustanova HKP-a u posljednjim godinama Austro-Ugarske Monarhije. Pokušaj oživljavanja pokreta začetog još početkom stoljeća nastojanjima krčkog biskupa, rodom Slovenca, dr. Antuna Mahnića, predstavlja II. hrvatski katolički sastanak (kongres) održan u Ljubljani 1913. godine. Tada su se na nekoj vrsti svekatoličkog foruma razmatrali pro-

gram i praktični oblici organiziranoga katoličkog djelovanja. Prema autoru uspjeh ljubljanskog sastanka bio je dvojbena s obzirom da je provedbu kongresnih zaključaka onemogućilo skoro izbijanje Prvoga svjetskog rata. Uz kongres, najvažnije manifestacije organiziranoga katoličkog djelovanja uoči rata predstavljaju osnutak Hrvatskoga katoličkog seniorata, pokretanje »Riječkih Novina« i organiziranje »Narodno-obrambene sekcije« Hrvatskog katoličkog akademskog društva »Domagoj«, čije djelovanju autor podrobno opisuje. Iako je Katolički pokret u hrvatskim zemljama sastavni dio srednjoeuropskoga katoličkog gibanja nastalog kao iznuden odgovor na izazov često protukatoličke liberalne ideologije, ovdje mu važno obilježje daje i poseban kontekst dodira sa srpskim pravoslavljem i islamom te neriješena političko-nacionalna i državno-pravna problematika koja je dominirala političkim i stranačkim životom. U tom smislu i organizirani hrvatski katolici osim promicanja određenih (kršćanskih/katoličkih) društvenih ideala nastupaju i kao nositelji političko-nacionalnih koncepcija u vezi s dvojabama oko unutarnjeg preuređenja i poslije početka Prvoga svjetskog rata i samoga opstanka Austro-Ugarske Monarhije. Iako u sukobu s nositeljima različitih oblika liberalne ideologije u hrvatskim zemljama, organizirani hrvatski katolici sa njima, uz iznimku

frankovačkog pravaštva, dijele zamisao o »narodnom jedinstvu« Hrvata, Slovenaca i Srba koja će s vremenom prerasti u jugoslavensku nacionalnu ideologiju. Osnutak raznolikih ustanova HKP-a o kojima piše Matijević, ukazuje na izraziti društveni aktivizam usmjeren prema različitim slojevima izvan uskih intelektualnih krugova. Autor posebnu pozornost usmjerava prema Hrvatskom katoličkom senioratu kao elitnoj i vodstvenoj organizaciji HKP-a, utemeljenoj krajem 1912., a koja je trebala usmjeravati njegovo djelovanje. Seniorat kao ustanova nije bio specifikum HKP-a već je kao oblik vođenja katoličkih organizacija već postojao u Austriji i Sloveniji. Općeniti preokret koji je nastupio izbijanjem Prvoga svjetskog rata otežao je djelovanje HKP-a, ali i ubrzao onaj političko-nacionalni i državno-pravni razvitak koji je doveo do osnutka prve jugoslavenske države. Taj je razvitak bio sukladan jugoslavenskim nacionalno-vjerskim idealima pretežitog dijela organiziranih hrvatskih katolika, posebice jugoslavenski usmjerenom dijelu Seniorata. Iako se od osnutka među seniorima pojavljuju trzavice koncepcijske naravi, dioba na »nacionalce« i »integralce«, a u vezi s oblicima katoličkog djelovanja, opća pobjeda »ideologije južnoslavenskog pokreta« privela je i Seniorat u krug »Deklaracijskog pokreta« sastavljenog od ideološki raznorodnih pristaša političko-nacionalnih načela istaknutih u »Svibanjskoj deklaraciji«. Južnoslavenskog/Jugoslavenskog kluba u bečkom Carevinskom vijeću. Prevladavajuće katoličko stajalište o konfuznoj i dvosmislenoj Svibanjskoj deklaraciji formulirao je biskup Mahnić koji je njezino južnoslavensko utemeljenje podupro i argumentom djelovanja »Božje providnosti« u smjeru oživotvorenja ideala katoličko-pravoslavnog vjerskog jedinstva. Mahnićovo je djelovanje bez sumnje tipičan oblik vjersko-političke simbioze, u jugoslavenskoj historiografiji ranije označavano i kao »klerikalizam«. S tim u vezi Matijević lucidno primjećuje da ako i prihvatimo pojam klerikalizma, onda je on bio isključivo u funkciji stvaranja jugoslavenske države, tj. riječ je o *jugoslavenskom klerikalizmu* kao jednoj od mogućih oznaka djelovanja organiziranih hrvatskih katolika prije 1929. godine. Upravo zato je zaključno i razumljivo kako je uspostava Kraljevine SHS u očima pretežitoga dijela Seniorata predstavljala pobjedu nacionalnih načela usvo-

jenih još u austro-ugarskom razdoblju. To je shvaćanje povezano s vjerovanjem kako novonastala država pruža idealan okvir za ostvarenje »vrhovnog« cilja jugoslavenskog vjersko-nacionalnog stapanja na određenim kršćanskim zasadama.

Drugo poglavlje započinje opširnim prikazom djelovanja krčkoga biskupa Antuna Mahnića neposredno nakon sloma Austro-Ugarske kada je područje njegove biskupije zaposjela talijanska vojska. Mahnić se kao gorljivi Jugoslaven suprotstavio talijanskim pretenzijama apelirajući i na Mirovnu konferenciju u Parizu. Zato dolazi u sukob s talijanskim političkim i vojnim čimbenicima koji ga nastoje ukloniti s Krka. Mahnić je prognan u Italiju, a Matijević prikazuje i crkveno-diplomatsku aktivnost oko njegova oslobođenja iz talijanskog zatočeništva koje je biskupa još više učvrstilo u uvjerenju u svrhunaravnost uspostave jugoslavenske države, čiji je zagovornik ostao sve do skore smrti (1920.). U sljedećoj raspravi autor zahvaća u problem ustavno-pravnog položaja Katoličke crkve u novostvorenoj državi. Već na samom početku u prvim ustavnim raspravama pojavilo se konkordatsko pitanje, tj. nastojanje crkvenih krugova da se reguliranje pravnog položaja Katoličke crkve u Kraljevini SHS riješi zaključenjem novog konkordata između Svete Stolice i države. Ovo pitanje formalno je riješeno tek 1935. sklapanjem konkordata, ali on nije nikada ratificiran u jugoslavenskoj skupštini. Pravni položaj Katoličke crkve u jugoslavenskoj državi ostao je nedefiniran, a Vidovdanski ustav je prema svim priznatim vjerskim zajednicama prihvatio »srednji sistem« prema kojem nema državne crkve, ali ni crkva nije potpuno odvojena od državne organizacije. Posebna rasprava posvećena je političkom organiziranju bosansko-hercegovačkih Hrvata katolika u prvim godinama jugoslavenske države. Nesporazumi oko oblika katoličkoga političkog organiziranja urodili su stvaranjem dviju hrvatskih katoličkih političkih stranaka, Hrvatske pučke stranke (HPS) i Hrvatske težačke stranke (HTS) koja je djelovala na području Bosne i Hercegovine. Obje su u Bosni i Hercegovini svoj vrhunac dosegnule 1920. na izborima za Ustavotvornu skupštinu. Ulaskom u Bosnu i Hercegovinu Radićeve Hrvatske republikanske seljačke stranke i HPS i HTS su poslije 1923. istisnute na mar-

gine političkog života. Glavninu drugog poglavlja zauzima prikaz djelovanje HPS-a koji je predstavljao tzv. političku granu HKP-a koji je sukladno integralističkom shvaćanju imao još i svoju »kulturnu« i »gospodarsku« granu. Kako je na čelu ukupnog HKP-a stajao Seniorat, on je imao presudnu ulogu i u nastanku i vođenju HPS-a, stranke utemeljene na jugoslavenskim političko-nacionalnim i kršćanskim vjersko-socialnim načelima. U očima svojih hrvatskih političkih protivnika ta je stranka često etiketirana kao »klerikalna«, tj. »popovska«, a unatoč solidnoj organizaciji i ambicioznom i solidno osmišljenom programu ostala je u sjeni Radićevoga populističkog pokreta. Matijević iscrpno opisuje političko djelovanje HPS-a na svim parlamentarnim izborima u Kraljevini SHS te različite političko-stranačke kombinacije kojima je stranka bezuspješno nastojala ojačati svoj utjecaj. HPS je formalno prestao postojati poslije uvođenja šestosiječanjske diktature što je prema autoru »samo zakašnjela egzekucija nad već stvarno mrtvom političkom organizacijom«. U posljednjoj raspravi unutar toga poglavlja autor podrobno opisuje rascjep unutar organiziranoga katoličkog djelovanja, a u pozadini kojeg su stajale suprotstavljene koncepcije i oko političko-stranačkog aspekta djelovanja HKP-a. Pojava nestranačke Katoličke akcije nakon 1922. otvorila je prijepore oko ustroja HKP-a, posebice u vezi s

njegovom »političkom granom«. Ubrzo se razvila podvojenost unutar organiziranoga katoličkog djelovanja najvidljivija preko djelovanja Hrvatskoga orlovskog saveza kao prve katoličke organizacije utemeljene na načelima Katoličke akcije. Zabrana HPS-a poslije 1929. prekinula je dvojbe oko oblika katoličkoga političko-stranačkog nastupa, ali načelna unutarkatolička razmišljanja nastavljaju se i dalje u uvjetima kraljevske diktature.

Konačni sintetski prikaz cjeline problema obuhvaćenih knjigom autor je iznio u posljednjem poglavlju, svojevrsnom enciklopedijskom sažetku o prva dva desetljeća djelovanja angažiranih katolika koji nisu uspjeli ostaviti značajniji trag u hrvatskoj politici.

U dodatku knjige autor je objavio trideset odabranih priloga kao relevantnih i dosada uglavnom nedostupnih ili manje poznatih izvora koji dodatno razjašnjaju različite aspekte organiziranoga, napose političkog, djelovanja hrvatskih katolika i kontroverzi koje je ono izazivalo kod suvremenika.

Zaključno, knjiga dr. Matijevića donosi prvorazredan historiografski uvid bez kojeg je nemoguće razumjeti cjelinu hrvatske političke i društvene problematike na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.

• Zlatko HASANBEGOVIĆ

Zlatko HASANBEGOVIĆ,
Muslimani u Zagrebu 1878.-1945.
Doba utemeljenja, Medžlis Islamske zajednice u Zagrebu - Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2007., 624 str.

Hrvatska nacionalno-integracijska ideologija, formulirana u spisima i političkom djelovanju dr. Ante Starčevića i dr. Eugena Kvaternika u drugoj polovici 19. stoljeća, u najboljem je slobodarskom duhu svog vremena definirala Hrvate kao višekonfesionalan narod, čiju bitnu sastavnicu čine bosanskohercegovački muslimani. Ta je ideologija značila snažan otklon od dotadašnje vjerske, kulturne, pa i političke tradicije,

koja je izgrađena u višestoljetnome protuosmanskom, a onda i protuislamskom otporu. No, sve do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1868.) dodiri bosanskohercegovačkih muslimana s Hrvatima u Trojedinici ostaju sporadični.

Iako je pravaška ideologija hvatala sve više maha, stvarajući tako prilike u kojima je katoličko-muslimansko zblizavanje u hrvatskim zemljama postajalo sve izvjesnijim, drugi su događaji i procesi omeli taj razvitak. Bosanskohercegovački je ustanak (1875.) iznova podjario protumuslimansko raspoloženje (i ujedno razbudio osjećaj južnoslavenske solidarnosti), a austrougarska okupacija BiH (1878.) nije, protivno očekivanjima većine hrvatske javnosti (uz iznimku pravaša!), bitno pripomogla širenju hrvatske nacionalne misli. Ako se išta u austrougarskoj politici od